ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΜΠΟΤΣΙΟΥ*

ΟΙ ΝΕΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΕΠΠΑ

Το άρθρο αναφέρεται στη διαλεκτική των θεωρητικών μοντέλων με το διαφοροποιημένο πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο προχωρεί η ΚΕΠΠΑ. Σημεία αναφοράς είναι το θεσμικό-πολιτιστικό πλαίσιο της Ε.Ε. και η πίεση που της ασκούν οι διεθνείς συνθήκες για την αναβάθμιση του πολιτικού της ρόλου. Η ανάλυση συνδέει, επίσης, τη συγκρότηση του ευρωστρατού, με τον στόχο ιδεολογικής και πολιτικής νοηματοδότησης της ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας. Το επίκεντρο δεν εστιάζεται εδώ στην θεσμική κατανομή ευθυνών μεταξύ Ε.Ε. και ΝΑΤΟ, αλλά κυρίως στον προσδιορισμό της πολιτικής-πολιτιστικής ταυτότητας που θα τροφοδοτήσει τη στάση της Ευρώπης έναντι των προκλήσεων για την ασφάλειά της.

> *«Η αποστολή της Ε.Ε. διαφέρει από αυτή του ΝΑΤΟ, αλλά συμπληρώνει και ενισχύει αυτή του ΝΑΤΟ, και αντίστροφα. Ακριβώς όπως οι ΗΠΑ χρειάζονται και παροτρύνουν τους ευρωπαίους συμμάχους τους να δρουν ως ίσοι εταίροι στον τομέα της κοινής μας άμυνας, έτσι και όλοι μας στο ΝΑΤΟ θα πρέπει να ευχόμαστε η Ε.Ε. να καλλιεργήσει σε μια όσο γίνεται ευρύτερη πολιτική και γεωγραφική περιοχή τις αξίες και τους θεσμούς, τα ήθη της εθνικής και διεθνούς ζωής που σφράγισαν την ταυτότητα της Δυτικής Ευρώπης τα τελευταία 50 χρόνια».*[1]

1. ΤΟ ΔΙΠΤΥΧΟ «ΑΣΦΑΛΕΙΑ-ΑΜΥΝΑ»

Η προσπάθεια κατανόησης της έννοιας και της λειτουργίας της διεθνούς ασφάλειας υπό συνθήκες παγκοσμιοποίησης θέτει συστη-

* Διδάκτωρ Ιστορίας του Πανεπιστημίου Tübingen, ειδική επιστήμων του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

1. Απόσπασμα από ομιλία του Strobe Talbott με τίτλο «America's Stake in a Strong Europe», Λονδίνο, στο Maartje Rutten (επιμ.), *From St. Malo to Nice. European Defence: core documents*, Chaillot Papers, 47, Μάιος 2001, WEU Institute for Security Studies, σ. 54-59.

ματικά σε δοκιμασία τα παραδοσιακά εργαλεία ανάλυσης των διεθνών σχέσεων.

Ένας σημαντικός λόγος έγκειται στο γεγονός ότι οι κρατούσες μέχρι χθες –(νεο)ρεαλιστικές και (νεο)φιλελεύθερες κυρίως– αναλύσεις δύσκολα μετακινούνται από τη λογική του (εθνικού) κράτους ως κεντρικού, αποκλειστικού σχεδόν, παράγοντα πολιτικής και ασφάλειας μέσα σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα. Η αναβάθμιση άλλων καθοριστικών δρώντων (actors), εκτός του κράτους, στη διεθνή πολιτική μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την εκχύλιση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, υπονομεύει όμως σταθερά την ακεραιότητα αυτής της λογικής.

Εκ των πραγμάτων, το θεωρητικό υπόβαθρο των καθιερωμένων προσεγγίσεων αποδεικνύεται πια ανεπαρκές να εξηγήσει την δυναμική επιρροή που αναπτύσσουν έννοιες όπως συλλογική ταυτότητα, πολιτική κουλτούρα (political culture), συστήματα κοινωνικών κανόνων και αξιών (principles, rules, norms) στον προσδιορισμό των αντιλήψεων ασφάλειας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.[2]

Νεορεαλιστικά πρότυπα – δανειζόμενα πολλές φορές στοιχεία από άλλες πειθαρχίες (θεωρία της οργάνωσης, συγκριτική πολιτική ανάλυση, πολιτική ψυχολογία)[3]– λειτουργούν αρκετά αποτελεσματικά στην ερμηνεία υφιστάμενων αντιλήψεων και πολιτικών για την ασφάλεια. Υστερούν, όμως, στον εκ των προτέρων προσδιορισμό των αιτιακών και δομικών στοιχείων που συνθέτουν τις αντιλήψεις και τις πολιτικές ασφάλειας κρατών ή διεθνών καθεστώτων (international regimes).[4] Αναλύσεις αυτής της σχολής δυ-

2. Roger Eatwell, (επιμ.), *European Political Cultures: Conflict or Convergence?*, Routledge, 1997, σ. 1-13· Andreas G. Kouvertaris - George A. Kouvertaris, «Attitudes Towards European Integration: Ethnic and Cultural Dimensions», στο των ιδίων, *The Impact of European Integration: Poltical, Sociological and Economic Changes*, Praeger 1996, σ. 151-168.

3. Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading, Mass. 1979· David A. Baldwin, (επιμ.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 1993, σ. 285-292· Joseph Grieco, «Anarchy and the Limits of Cooperation: a Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism», στο *International Organization*, τόμ. 42 (τχ. 3), καλοκαίρι 1998, σ. 498 κ.ε.· Martin Wight, *Διεθνής Θεωρία: Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*, Ποιότητα, Αθήνα 1998· πρβλ. επίσης Peter J. Katzenstein (επιμ.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 1996, σ. 26.

4. Βλ. την εμπεριστατωμένη ανάλυση του Volker Rittberger, *Regime Theory and International Relations*, Oxford University Press, Clarendon Press, Οξφόρδη 1993.

σκολεύονται, εξάλλου, να αφομοιώσουν τις διαφοροποιημένες αντιλήψεις εθνικής και συλλογικής ασφάλειας που απασχολούν κρατικούς και μη κρατικούς δρώντες σήμερα.

Ο μεταβαλλόμενος χαρακτήρας του διεθνούς περιβάλλοντος δεν είναι βέβαια άγνωστος στις καθιερωμένες θεωρήσεις. Ταυτιζόμενοι και με αρχές του νεοφιλελεύθερου παραδείγματος, κορυφαίοι θεωρητικοί του νεορεαλισμού[5] χρησιμοποιούν ως βάση τη συμμετοχή των εθνικών κρατών σε διεθνείς οργανισμούς για να εξηγήσουν ή να προβλέψουν μεταβλητότητες στη συμπεριφορά τους. Η διαδικασία αμοιβαίας εξισορρόπησης των κρατών στο διεθνές σύστημα δεν εξελίσσεται, σε αυτή τη θεώρηση, μόνον αυτόματα μεταξύ τους, εξαιτίας της προσπάθειάς τους για μεγιστοποίηση της ισχύος τους, όπως υποστηρίζει η κλασική ρεαλιστική θεωρία,[6] αλλά και μέσω της συμμετοχής τους σε διεθνείς οργανισμούς που προσφέρουν ένα εναλλακτικό πεδίο διατύπωσης και προώθησης συμφερόντων και συντονισμού πολιτικών. Τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, οι δρώντες που παραμένουν, βέβαια, κατά κύριο λόγο τα έθνη-κράτη, προσδιορίζουν τις έννοιες της απειλής (ή της αντίληψής της) και του συμφέροντος, τη στρατηγική και την πολιτική ασφαλείας τους, έχοντας πια τη δυνατότητα να επιλέξουν ανάμεσα σε πολλές εναλλακτικές λύσεις που απορρέουν από τη συμμετοχή τους σε διεθνή καθεστώτα, ώστε να τοποθετηθούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο μέσα στο άναρχο διεθνές σύστημα. Στην ερμηνεία αυτή, οι διεθνείς οργανισμοί εκλαμβάνονται ως μηχανισμοί ελέγχου της διεθνούς αναρχίας που συμβάλλουν, και πάλι, στην καλύτερη εξυπηρέτηση του αδήριτου εθνικού συμφέροντος. Λειτουργούν, επίσης, ως πόλοι συγκέντρωσης των απρόβλεπτων

5. Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984· Kenneth N. Waltz, «The Origins of War in Neorealist Theory», στο Robert I. Rotberg - Theodore K. Raab (επιμ.), *The Origins and Prevention of Major Wars*, Cambridge University Press, Cambridge 1989· Robert Axelrod, *The Evolution of Cooperation*, Basic Books, Νέα Υόρκη 1984· Kenneth A. Oye (επιμ.), *Cooperation under Anarchy*, Princeton University Press, Princeton 1994.

6. Βλ. σχετικά E.H. Carr, *The Twenty Year Crisis, 1919-1939. An Introduction to the Study of International Relations*, Macmillan, St. Martin's Press, 1940· Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred Knopf, Νέα Υόρκη 1948, 1978, 5η έκδοση· Raymond Aron, *Paix et Guerre entre les Nations*, Calman-Levy, Παρίσι 1962, 1984· πρβλ. Αλέξης Ηρακλείδης, *Η Διεθνής Κοινωνία και η Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*, Σιδέρης, Αθήνα 2000, σ. 122-135.

μεταβλητών που ενδέχεται να επηρεάσουν δομικές συμπεριφορές των εθνικών κρατών και κανονικότητες της διεθνούς αναρχίας.[7]

Τέτοιες αναλύσεις εμπλουτίζονται ορισμένες φορές με τη συμβολή της κλασικής ρεαλιστικής θεωρίας ως προς την αιτιοκρατία των αστάθμητων πολιτικών εξελίξεων. Θέτουν τότε το ερώτημα γιατί συγκεκριμένοι δρώντες επιλέγουν συγκεκριμένες πολιτικές. Η απάντηση είναι ότι, εκτός από τους στατικούς συστημικούς παράγοντες (απειλές, συμφέρον, ισχύς, κράτος, εθνική κυριαρχία, διεθνής αναρχία, κλπ.), πρέπει να συνεκτιμάται καταχρήν το γεγονός ότι η συμπεριφορά των κρατών διαμορφώνεται και από τα μεταβαλλόμενα κάθε φορά *κίνητρα* των αποφάσεων τους. Δομικοί παράγοντες και διαφοροποιημένα κατά περίπτωση κίνητρα μπορούν, σύμφωνα με αυτή την ανάλυση, να εξηγήσουν ικανοποιητικά τους λόγους για τους οποίους τα κράτη επιλέγουν συγκεκριμένες κατά περίπτωση πολιτικές. Στην ουσία της, η θεώρηση αυτή δεν καταργεί, αλλά, αντίθετα, ενισχύει συστημικές αντιλήψεις, εφόσον επιχειρεί να εντάξει στη λογική του συστήματος –ως γόνιμη γενετική ανωμαλία– τη δράση μη συστημικών παραγόντων.[8]

Ωστόσο, η αδυναμία του νεορεαλιστικού παραδείγματος να προβλέψει ή να αποκωδικοποιήσει το γενετικό υλικό αυτών των ενδογενών παραγόντων, συρρικνώνοντάς τους μοιραία σε δογματικούς όρους, όπως «κίνητρα» (motivation), «συμφέροντα», κλπ., το παρεμποδίζει τελικά να παρακολουθήσει με θεωρητική συνέπεια τις ιστορικές μεταβάσεις που οδηγούν τα κράτη σε νέες συμπεριφορές, ακόμη και όταν δεν έχουν μεσολαβήσει δραματικές συστημικές αλλαγές. Ακόμη λιγότερο προσφέρεται η ρεαλιστική θεώρηση για την ανάδειξη των επιπτώσεων μεγάλων ιστορικών αλλαγών που δεν διαδραματίζονται απαραίτητα πάνω στο διάνυσμα πόλεμος-ειρήνη. Οι πολύπλευρες ανακατατάξεις που σηματοδότησε το τέλος του διπολισμού και η παράλληλη έλευση του φαι-

7. Αλέξης Ηρακλείδης, *Η Διεθνής Κοινωνία και η Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*, ό.π., σ. 80 κ.ε.· Hedley Bull, *The Expansion of International Society*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1984· Barry Buzan, «From International Realism to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School», στο *International Organization*, τόμ. 47 (τχ. 3), καλοκαίρι 1993.

8. Βλ. Stephen Krasner, «The Accomplishments of International Political Economy», στο Steve Smith - Ken Booth - Marysia Zalewski (επιμ.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 1996· Παναγιώτης Ήφαιστος, *Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Ποιότητα, Αθήνα 2000, σ. 83-89.

νομένου της παγκοσμιοποίησης συνιστούν μία χαρακτηριστική πηγή αμηχανίας για τα νεορεαλιστικά πρότυπα, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την πολλαπλή λειτουργία της έννοιας της ασφάλειας στη σύγχρονη εποχή.[9]

Τα μοντέλα της μονοπολικότητας και της πολυπολικότητας που διατυπώθηκαν σχετικά, με τις ποικίλες εκφάνσεις τους (δάνεια από θεωρίες του χάους, ηγεμονικό, ιεραρχικό μοντέλο, παγκόσμια διακυβέρνηση, κ.ο.κ.),[10] αποτελούν μάλλον ανεπιτυχείς απόπειρες να αποδώσουν τη σύγχρονη πραγματικότητα με βασικά σημεία αναφοράς τις «αμετακίνητες» αρχές της διεθνούς αναρχίας και της ισορροπίας δυνάμεων/συμφερόντων. Αυτό ισχύει και για κάπως φιλελευθεροποιημένες ή ευέλικτες προσεγγίσεις ρεαλιστών όπως ο Gilpin,[11] που ανασύρουν έννοιες όπως το *κύρος* –ως απόρροια κυρίως οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος– για να εξηγήσουν γιατί τα κράτη επιλέγουν κατά περίπτωση διαφορετικές πολιτικές ασφάλειας.[12] Παρόλο που εμπλουτίζουν τα υπάρχοντα θεωρητικά σχήματα, και αυτές οι αναλύσεις πάσχουν από μια βασική αδυναμία: δεν ενσωματώνουν ικανοποιητικά σημαντικές νέες παραμέτρους του σημερινού διεθνούς περιβάλλοντος όπως π.χ. το γεγονός ότι οι δρώντες δεν είναι πια σχεδόν αποκλειστικά τα κλασικά έθνη-κράτη που αναζητούν μια θέση ισορροπίας στο σύστημα ή, κατά το τροποποιημένο παράδειγμα του Gilpin, που επιδιώκουν ικανοποίηση των συμφερόντων τους και/ή διάσωση του κύρους τους.[13] Αν και η έννοια του κύρους εμφανίζεται ως κοινωνιολογικό υβρίδιο για την ερμηνεία ρασιοναλιστικών συμπεριφορών, ούτε αυτή η δευτερογενής εκδοχή του ρεαλισμού ξεφεύγει από την πρω-

9. P. Katzenstein (επιμ.), *ό.π.*, σ. 18· Rey Koslowski - Friedrich V. Kratochwil, «Understanding Change in International Politics. The Soviet Empire's Demise and the International System», στο *International Organization*, τόμ. 48 (τχ. 2), άνοιξη 1994, σ. 241-247.

10. Βλ. ενδεικτικά, Samuel Huntington, «The Lonely Superpower», στο *Foreign Affairs*, Μάρτιος-Απρίλιος 1999, σ. 35-49· Kenneth N. Waltz, «The Emerging Structure of International Politics», στο *International Security*, τόμ. 18 (τχ. 2), φθινόπωρο 1993, σ. 44-79· Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard*, Basic Books, Νέα Υόρκη 1997, σ. 25-48.

11. Πρβλ. Α. Ηρακλείδης, *ό.π.*, σ. 78-84.

12. Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 1981, σ. xii.-xiii, 14-30· πρβλ. επίσης τη νεορεαλιστική θεώρηση του Randall L. Schweller, «Neo-realism Status-Quo Bias», στο *Security Studies*, τόμ. 5 (τχ. 3), άνοιξη 1996.

13. Βλ. R. Gilpin, *ό.π.*· πρβλ. P. Katzenstein (επιμ.), *ό.π.*, σ. 15.

τογενή αντίληψη της ισχύος –πολιτικής, οικονομικής, στρατιωτικής– ως κανονιστικής αρχής των διεθνών σχέσεων και της ιστορικής εξέλιξης.

Η σύγκλιση των απόψεων του νεορεαλισμού με την ανάλυση της νεοφιλελεύθερης σχολής σκέψης έχει ήδη τονιστεί επανειλημμένως στην ελληνική και την ξένη βιβλιογραφία.[14] Έχοντας ως κοινούς παρονομαστές την αρχή της διεθνούς αναρχίας και την τοποθέτηση των εθνικών κρατών στο επίκεντρο του συστήματος, οι νεοφιλελεύθεροι αναλυτές δεν μπορούν να αποφύγουν τη διείσδυση νεορεαλιστικών παραδοχών στις ερμηνείες τους για τον θετικό ρόλο των διεθνών θεσμών στις διεθνείς σχέσεις. Οι διεθνείς θεσμοί μπορούν και εδώ δυνητικά να μειώσουν τη διακρατική ένταση και τις πιθανότητες συγκρούσεων μέσω μηχανισμών συλλογικής διαχείρισης, αλλά είναι και αυτοί δέσμιοι των επιδιώξεων που οδήγησαν στη δημιουργία τους, άρα των επιμέρους εθνικών συμφερόντων. Οι ερμηνευτικοί περιορισμοί που θέτει η ακατέργαστη μορφή με την οποία εμφανίζεται η έννοια του συμφέροντος για την ανάλυση του διεθνούς περιβάλλοντος, ειδικά υπό το καθεστώς της ρευστότητας που περιβάλλει τέτοιους όρους σήμερα, έχουν πάντως υποχρεώσει σημαντικούς θεωρητικούς, όπως ο Robert Keohane, να αναζητήσουν τη σαφέστερη νοηματοδότηση –ή, ακόμη, και την προσεκτική αναθεώρηση– εννοιών όπως το συμφέρον και η ασφάλεια.[15]

Η τάση για βαθύτερες τομές στον ιστό των διεθνών φαινομένων απορρέει σε μεγάλο βαθμό από την ανάγκη εξεύρεσης πειστικότερων απαντήσεων στα ερωτήματα που γεννά η διάβρωση των παραδοσιακών δομών πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης στον μεταδιπολικό παγκοσμιοποιημένο κόσμο. Το έθνος-κράτος, η βασική μονάδα οργάνωσης του αποκεντρωμένου διεθνούς συστήματος, το οποίο πρωταγωνιστεί, mutatis mutandis, σύμφωνα με τους νεορεαλιστές σε ένα σισύφειο παιχνίδι εξισορρόπησης, ενώ σύμφωνα με τους νεοφιλελεύθερους υπονομεύει όσο μπορεί το πεπρωμένο του πολέμου μέσω της προσέγγισης και της συνεργα-

14. Από την πολύ εκτεταμένη βιβλιογραφία βλ., για παράδειγμα, James E. Dougherty - Robert L. Jr. Pfaltzgraff, *Ανταγωνιστικές Θεωρίες Διεθνών Σχέσεων*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1992· Charles W.Jr. Kegley, *Controversies in International Relations Theory. Realism and the Neoliberal Challenge*, St. Martin's Press, Νέα Υόρκη 1995· K. Waltz, ό.π.· M. Wight, *ό.π.*· πρβλ. Α. Ηρακλείδης, *ό.π.*, σ. 47-61· Π. Ήφαιστος, *ό.π.*, σ. 77-89.

15. P. Katzenstein (επιμ.), *ό.π.*, σ. 13 κ.ε.

σίας, αποκτά λιγότερο σαφές περίγραμμα. Έτσι, αναγκαστικά, το παιχνίδι της διεθνούς πολιτικής και της διεθνούς ασφάλειας αλλάζει κανόνες. Το γεγονός ότι η διεθνής «άναρχη κοινωνία» καθίσταται σε πολλά πεδία και σε πολλές περιοχές εσωτερικά ασύνορη –φυσικά, με όλες τις αντιστάσεις του εθνικού κράτους που αυτό συνεπάγεται– επιβάλλει να εξεύρουμε νέα εργαλεία για τον προσδιορισμό των «δρώντων», του «συστήματος», των πολιτικών και των στόχων τους.

Σε διαδικασίες έντονα θεσμοθετημένης περιφερειακής συνεργασίας που αλλοιώνουν τις εξουσίες του εθνικού κράτους (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση), η σύγκρουση ανάμεσα στις παραδοσιακές αντιλήψεις για την ασφάλεια και στις σαρωτικές σύγχρονες τάσεις εκφράζεται σε πολλαπλά επίπεδα πολιτικής γύρω από τον άξονα εθνικό-κράτος-υπερεθνική ολοκλήρωση. Η πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ως κατεξοχήν πεδίο αναμέτρησης κλασικών και νέων παραγόντων των διεθνών σχέσεων δίνει σήμερα πολλά ερεθίσματα σε θεωρητικούς που επιχειρούν να υπερβούν τις παραδοσιακές αντιλήψεις περί διεθνούς ασφάλειας. Με βάση αυτή τη διαδικασία, είναι μάλιστα χρήσιμο να επισημανθεί ότι η Ε.Ε. αποδεικνύεται σήμερα όχι μόνον αποδέκτης, αλλά και καταλύτης της πολυπλοκότητας και της ρευστότητας της έννοιας της ασφάλειας, έννοιας σύμφυτης με τη δυναμική της παγκοσμιοποίησης, της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της αυξανόμενης αλληλεξάρτησης.[16]

Κυρίως η υλοποίηση της ΟΝΕ και η παράλληλη πορεία προς τη θεσμική αναθεώρηση του ευρωπαϊκού συστήματος ασφάλειας και άμυνας έχουν εγκαινιάσει μία πολύπλοκη ακαδημαϊκή και δημόσια συζήτηση στην Ευρώπη για τη μορφή, τον ρόλο και το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των πολιτικών της στο διεθνές σύστημα. Στόχος της είναι η αναζήτηση των βαθύτερων δυνάμεων που κινούν τις ιστορικές αλλαγές του καιρού μας ώστε η Ε.Ε. να

16. Michael Hodges, *European Integration*, Penguin 1972· Ernst Haas, *Beyond the Nation-State, Functionalism and International Organization*, Stanford University 1964· P. Taylor, *International Co-operation Today: The European and Universal Patterns*, Elek, Λονδίνο 1971· R.T. Church, *European Integration Theory in the 1990s*, European Dossiers, αρ. 33, University of North London, 1996· D.N. Chryssochoou - M. Tsinisizelis - S. Stavridis - K. Ifantis, *Theory and Reform in the European Union*, Manchester University Press, 1999· Roland Axtmann (επιμ.), *Globalization and Europe: Theoretical and Empirical Investigations*, Pinter, 1998· B. Laffan, «The European Union: a Distinctive Model of Internationalisation», στο *Journal of European Public Policy*, τόμ. 5 (τχ. 2), 1998.

είναι σε θέση να διαχειριστεί αυτές τις αλλαγές (management of change),[17] ει δυνατόν να τις ελέγξει, αντί απλώς να τις παρακολουθεί ή να σύρεται ετερόφωτη σε αβέβαιες εξελίξεις. Η επιχειρούμενη από νεότερες σχολές σκέψης ανατομία εννοιών όπως «συμφέρον», «απειλή», «ισχύς», «ταυτότητα», δεν εξηγείται επομένως μόνον ως απόρροια αθώων θεωρητικών πειραματισμών. Εκπορεύεται και από την αναπόδραστη ανάγκη των εθνικών κρατών και των νεοπαγών φορέων διεθνούς πολιτικής και ασφάλειας –όπως είναι η Ε.Ε.– να εντοπίσουν τις βαθύτερες δυνάμεις, τις τεκτονικές πλάκες που καθορίζουν τα όρια, τα συμφέροντα, την ισχύ τους, κ.ο.κ. Η προσδοκία είναι ότι, αν αυτές οι παράμετροι κατανοηθούν και αξιοποιηθούν σωστά σε πολιτικές, οικονομικές και ιδεολογικές διαδικασίες, θα τους εξασφαλίσουν βιωσιμότητά και αντοχή στο μέλλον, όταν θα πρέπει να αντιμετωπίσουν πολιτικά ή ιδεολογικά ρήγματα που σήμερα είναι αθέατα ή φαινομενικά ασήμαντα.

2. ΟΙ ΝΕΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Η αδυναμία των παραδοσιακών θεωριών των διεθνών σχέσεων να προσφέρουν ικανοποιητικές απαντήσεις για τα διεθνή δρώμενα στη μεταψυχροπολεμική περίοδο έφερε στο προσκήνιο εναλλακτικά επιχειρήματα, τα οποία άσκησαν σοβαρή κριτική ή αμφισβήτησαν συλλήβδην τα κυρίαρχα (νεο)ρεαλιστικά και (νεο)φιλελεύθερα σχήματα. Στη δεκαετία του 1990 ωρίμασαν θεωρητικά ρεύματα που παλαιότερα θεωρούνταν εξωτικά[18] και γι' αυτό υπεισέρχονταν μόνον οριακά στις κρατούσες θεωρίες των διεθνών σχέσεων. Ιδιαίτερη άνθηση γνώρισαν, σε αυτό το πλαίσιο, οι αναλύσεις που δανείζονταν κεκτημένα της κοινωνικής θεωρίας και ήταν, παράλληλα, αρκετά ευέλικτες ώστε να προσαρμόσουν τις κοινωνιολογικές τους αναφορές στα πραγματιστικά ζητούμενα των σύγχρονων

17. P. Katzenstein (επιμ.), *ό.π.*, σ. 19-30· Peter J. Katzenstein, «Norms, Identity and Culture in National Security», σ. 33-72, στο του ίδιου, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 1996· Barry Buzan, *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 2η έκδοση, Harvester Wheatsheaf, Νέα Υόρκη 1991· Barry Buzan - Ole Waver - Jaap de Wilde, *Security: A New Framework For Analysis*, Lynne Rienner 1998.

18. Για τη σχετική κριτική βλ. Π. Ήφαιστος, *ό.π.*, σ. 371-379.

κοινωνιών και των κυρίαρχων μονάδων πολιτικής οργάνωσης – παλαιών και νέων.

Η έμφαση μετατοπίστηκε από αμετακίνητους συστημικούς παράγοντες και αφηρημένα στοιχεία, που καθορίζουν τη συμπεριφορά του έθνους-κράτους, στην κοινωνία και τις μεταβλητές της. Η προσοχή μετακινήθηκε από το μακροσκοπικό στο μικροσκοπικό επίπεδο και ιδίως στη νέα παγκοσμιοποιημένη «υπερδομή», από τα εμφανή ποσοτικά χαρακτηριστικά της ισχύος, της ισορροπίας, του συμφέροντος, της απειλής σε πιο δυσδιάκριτες ποιοτικές πτυχές τους.

Το θέμα της διεθνούς ασφάλειας αποδείχθηκε ιδιαίτερα πρόσφορο έδαφος για προσεγγίσεις που υπογραμμίζουν τη σημασία υποβαθμισμένων στις κλασικές θεωρίες παραγόντων, όπως η ταυτότητα, η συλλογική συνείδηση, οι κοινωνικές αξίες, οι ιστορικές καταβολές, κ.ά. Ως υπόβαθρο για τέτοιου είδους αναλύσεις λειτούργησαν κυρίως οι αρχές του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού (social constructivism) που αναδεικνύει ως καθοριστικές παραμέτρους των διεθνών σχέσεων το εκάστοτε θεσμικό-πολιτιστικό πλαίσιο και τις πολιτικές και συλλογικές ταυτότητες.[19] Η διευρυμένη έννοια της ασφάλειας αποτέλεσε ένα από τα κύρια θεωρητικά προϊόντα της κονστρουκτιβιστικής προσέγγισης. Το αφετηριακό επιχείρημα των σχετικών αναλύσεων ήταν ότι η παραδοσιακή ερμηνεία του όρου «ασφάλεια» έχει ξεπεραστεί όχι μόνο θεωρητικά, αλλά και πρακτικά από τις ιστορικές εξελίξεις.[20]

Αντιπροσωπευτικό δείγμα των νεόκοπων αντιλήψεων αποτελεί ο διαχωρισμός που υιοθετούν θεωρητικοί όπως οι Buzan, Katzenstein, Waever, de Wilde, Risse-Kappen, Kier, Baldwin, κ.ά. μεταξύ της «ευρείας» (wide) και της παραδοσιακής «στενής» έννοιας της α-

19. *Στο ίδιο*. P. Katzenstein, «Norms...», *ό.π.*· Kier, «Culture and French Military Doctrine Before World War II», στο P. Katzenstein (επιμ.), *The Culture of National Security*..., ό.π., σ. 186-204· T. Risse-Kappen, «Collective Identity in a Democratic Community: The Case of NATO», στο P. Katzenstein (επιμ.), *The Culture of National Security*..., ό.π., σ. 367-432· Alexander Wendt, «Collective Identity Formation and the International State», στο *American Political Science Review*, τόμ. 8 (τχ. 2), καλοκαίρι 1996, σ. 384-396· πρβλ. Robert O. Keohane, «Ideas and Foreign Policy: An Analytical Framework», στο Robert O. Keohane - Judith Goldstein (επιμ.), *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Social Change*, Cornell University Press, 1993.

20. Για μια τολμηρή κριτική βλ. Ε.Τ. Φακιολάς, «Η "παραδοσιακή προβληματική" και η "αγνοημένη" διάσταση της ασφάλειας και της στρατηγικής στην ελληνική βιβλιογραφία», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 14, Δεκέμβριος 1999, σ. 141-172.

σφάλειας (traditional).[21] Το σκεπτικό τους βασίζεται στη διαπίστωση ότι τα μεταψυχροπολεμικά δεδομένα και η συσκότιση των ορίων ανάμεσα στο «εθνικό» και το «διεθνές» έχουν καταστήσει την κλασική στρατιωτική ασφάλεια, που κυριάρχησε στον Ψυχρό Πόλεμο με τα δόγματα πυρηνικής αποτροπής και τις στρατηγικές ανάσχεσης, μία μόνον πλευρά της έννοιας της ασφάλειας. Με γνώμονα τον ορισμό της διεθνούς ασφάλειας ως έννοιας σχετικής, η οποία αφορά στον τρόπο με τον οποίο ανθρώπινες συλλογικότητες συνδέονται μεταξύ τους για την αντιμετώπιση απειλών και άλλων παραγόντων που τις καθιστούν ευάλωτες,[22] οι θεωρητικοί του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού απορρίπτουν πρώτα-πρώτα τον ρόλο του κράτους ως μοναδικού εκφραστή συλλογικότητας.

Στον στρατιωτικό τομέα, ασφαλώς, βασικό σημείο αναφοράς παραμένει το κράτος, αλλά ο τομέας αυτός περιλαμβάνει πλέον και άλλες πολιτικές οντότητες. Επίσης, η άμυνα έχει παύσει να είναι η μοναδική αποστολή των στρατιωτικών δυνάμεων που επιφορτίζονται με τη διατήρηση της ασφάλειας. Ειρηνευτικές και ανθρωπιστικές επιχειρήσεις υπεισέρχονται σε ευρεία έκταση στις αρμοδιότητές τους, χωρίς να συνδέονται αναγκαστικά με την έννοια της «ζωτικής απειλής».

Ομοίως, στον πολιτικό τομέα, το εθνικό κράτος έχει de facto αποδυναμωθεί ως κεντρικός διαμορφωτής πολιτικών ασφάλειας. Παλαιά και νέα διεθνή καθεστώτα και η ίδια η διεθνής κοινωνία γενικότερα έχουν αναλάβει σε σημαντικό βαθμό τον ρόλο αυτό, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχουν υποκαταστήσει το εθνικό κράτος. Οι απειλές έχουν συνήθως να κάνουν με καταστάσεις οι οποίες θέτουν σε κίνδυνο κανόνες, θεσμούς και αρχές που αποτελούν συστατικά στοιχεία κρατών ή διεθνών οντοτήτων. Χαρακτηριστική περίπτωση τέτοιου σώματος αποτελεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, εφόσον έχει αναπτύξει αυξημένη συλλογικότητα κανόνων και θεσμών και βασίζεται ούτως ή άλλως σε ένα ισχυρό συλλογικό σύστημα αρχών, που αντανακλά και τα επιμέρους ενδιαφέροντα ασφάλειας των εθνικών κρατών-μελών. Η Ε.Ε. συνιστά παράδειγμα και για τον τρόπο με τον οποίο συλλογικοί φορείς (τοπικοί, περιφερειακοί και διεθνείς) έχουν σήμερα τη δυνατότητα να δημιουργούν νέες δυναμικές συλλογικότητες (π.χ. ΜΚΟ, πολυεθνικές εταιρείες, οικο-

21. Barry Buzan, «From International Realism...», *ό.π.*, .σ. 2 κ.ε.

22. P. Katzenstein, «Norms, Identity...», *ό.π.*, σ. 22 κ.ε.

λογικές οργανώσεις, κλπ.), τις οποίες η πολιτική ανάλυση και η επίσημη πολιτική διαδικασία δεν μπορούν να αγνοήσουν χωρίς σοβαρό κόστος για τη συνοχή και την αποτελεσματικότητά τους.[23]

Οι νέες προσεγγίσεις του ζητήματος της ασφάλειας ξεκινούν από την παραδοχή, ότι, στη σύγχρονη διεθνή πραγματικότητα, όλα τα κράτη είναι συνδεδεμένα μεταξύ τους σε ένα παγκόσμιο δίκτυο αλληλεξάρτησης.[24] Η ταχύτητα με την οποία πολιτικοί και στρατιωτικοί κίνδυνοι διαπερνούν όμορες περιοχές περιορίζει διαρκώς την πρωτοκαθεδρία του κράτους ως διαμορφωτή αντιλήψεων και πολιτικών για την ασφάλεια. Το περιβάλλον της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας ενισχύει τη μεταβολή αυτή, καθώς τονίζει το άλυτο πρόβλημα της διαπλοκής μεταξύ του διεθνούς –άναρχου– πολιτικού συστήματος και της διαδικασίας της διεθνούς –έντονα φιλελευθεροποιημένης– αγοράς. Όχι μόνον τα εθνικά κράτη και οι κοινωνίες, αλλά και η ίδια η παγκοσμιοποιημένη αγορά και ιδιωτικοί οικονομικοί φορείς συσχετίζονται με απειλές ασφάλειας σε ένα ευρύ φάσμα διάδρασης με: τη στρατιωτική ασφάλεια (συσχέτιση οικονομίας με τη δυνατότητα εθνικής στρατιωτικής κινητοποίησης), την εξασφάλιση πρόσβασης σε ζωτικούς πόρους (π.χ. πετρέλαιο) και προηγμένη τεχνολογία, την αποφυγή περιθωριοποίησης στην παγκόσμια αγορά, την πρόληψη φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού εντός του έθνους-κράτους, την αναχαίτιση εξωγενών οικονομικοκοινωνικών κινδύνων (μεταναστευτικών πιέσεων, οργανωμένου εγκλήματος κλπ.). Αυξομειώσεις ρόλων μεταξύ κράτους και τοπικών, περιφερειακών ή διεθνών παραγόντων ή ακόμη και ατόμων παρατηρούνται, άλλωστε, και σε σχέση με άλλες απειλές, όπως οι

23. Robert J. Holton, *Globalization and the Nation-State*, Macmillan Press, 1998, σ. 50-79· Martin Mann, «Is There a Policy Called Euro?», στο R. Axtmann (επιμ.), *ό.π.*, σ. 184-207· Abracia, Alberta M., «Institution-Building from below and above: The European Community in Global Environmental Politics», στο Alex Sandholtz - Alec Stone Sweet (επιμ.), *European Integration and Supranational Governance*, Oxford University Press, 1998, σ. 283-303· πρβλ. Ann J. Tickner, *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 1992.

24. Για το ειδικότερο θέμα της σχέσης μεταξύ της θεωρίας της ολοκλήρωσης και της θεωρίας της αλληλεξάρτησης βλ. H. Nau, «From Integration to Interdependence: Gains, Losses and Continuing Gaps», στο *International Organization*, τόμ. 33 (τχ. 1), χειμώνας 1979· Paul Taylor, «The European Community and the State: Assumptions, Theories, Propositions», στο *Review of International Studies*, τόμ. 17, 1991· Robert Keohane - Joseph Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little Brown, Βοστώνη 1977.

περιβαλλοντικές, που θεωρούνται και δυνητικές εστίες διάχυσης απειλών σε άλλα ζωτικά πεδία, όπως η οικονομική δραστηριότητα, οι διακρατικές σχέσεις ή ο ίδιος ο ανθρώπινος πολιτισμός.[25]

Τέλος, η κοινωνική ασφάλεια καταλαμβάνει ένα σημαντικό κομμάτι του σύγχρονου προβληματισμού για τη διεθνή ασφάλεια. Οι απειλές στην περίπτωση αυτή προέρχονται ως επί το πλείστον από συλλογικές οντότητες που δρουν ανεξάρτητα ή, ενίοτε, και εναντίον του κράτους, όπως εθνοτικές ή θρησκευτικές ομάδες. Η ροπή του μεταψυχροπολεμικού κόσμου προς ενδοκρατικές, εμφυλιοπολεμικές συγκρούσεις και η χαλάρωση των διεθνών συνόρων στην κυκλοφορία ιδεών και συλλογικών δράσεων, καθώς και η προϊούσα ανάδειξη της κοινωνίας των πολιτών, ασκούν ακόμη μεγαλύτερη πίεση στο κράτος από τις υπόλοιπες μορφές απειλών. Στην πράξη, μάλιστα, τέτοιες πιέσεις έχουν εκδηλωθεί ακόμη και με τη στέρηση από το εθνικό κράτος του αποκλειστικού και νομίμου δικαιώματος για χρήση βίας και, μάλιστα, με τη σιωπηρή συναίνεση της διεθνούς κοινότητας, όπως συνέβη, για παράδειγμα, επανειλημμένως στις βαλκανικές κρίσεις της δεκαετίας του 1990. Από τη βαθιά κρίση του εθνικού κράτους σε αυτό το πεδίο απορρέει άλλωστε η ενσωμάτωση νέων ιδεολογικών αρχών στο παιχνίδι της διεθνούς ασφάλειας. Αρχών οικουμενικής στόχευσης που επιδιώκουν να ξεπεράσουν την κρατική ισχύ, όπως η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η προστασία του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των μειονοτήτων, κ.ά.

Το ευρύ πλέγμα των σύγχρονων απειλών επιβάλλει, κατά την κονστρουκτιβιστική ανάλυση, τη μεγαλύτερη εμπλοκή μη κρατικών δρώντων στον καθορισμό των συστατικών της ασφάλειας. Η πραγματικότητα διδάσκει ότι συμφέροντα και απειλές για την ασφάλεια καθορίζονται πλέον σε διαφορετικά επίπεδα από αυτά του παρελθόντος και επηρεάζονται ουσιαστικά από νέες πολιτικές συλλογικότητες, κατάλληλες να επικοινωνήσουν τις αντιλήψεις τους και να ασκήσουν αυτόνομες πολιτικές μέσα στις συνθήκες της παγκοσμιοποιημένης διεθνούς κοινωνίας. Στοιχεία συλλογικής ταυτότητας και συστήματα αρχών αποκτούν, κατά συνέπεια, δεσπόζουσα θέση στο στερέωμα της διεθνούς ασφάλειας και άμυνας.

Στην Ευρώπη, νέες μορφές απειλών άρχισαν να τροφοδοτούν κονστρουκτιβιστικές αντιλήψεις ήδη από τις δεκαετίες του 1970

25. Βλ. B. Buzan, «From International Realism...», ό.π., σ. 76.

και του 1980. Με την εμφάνιση σοβαρών περιβαλλοντικών προβλημάτων και οικονομικών κρίσεων που δεν μπορούσαν να διευθετηθούν αποτελεσματικά στο παραδοσιακό πλαίσιο εθνικής και περιφερειακής ασφάλειας, σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές δυνάμεις έθεσαν τότε θέμα επαναπροσδιορισμού των πολιτικών ασφάλειας και εκτός πολιτικής-στρατιωτικής ατζέντας. Οι προτεραιότητες του Ψυχρού Πολέμου περιθωριοποίησαν τότε, για αρκετό διάστημα, αυτές τις τάσεις. Μετά το 1989-90, όμως, η συζήτηση ανακινήθηκε κερδίζοντας αρκετούς θεωρητικούς υποστηρικτές σε υψηλά κλιμάκια της διεθνούς ακαδημαϊκής κοινότητας.[26] Ο στενός ορισμός της ασφάλειας, με επίκεντρο τις στρατιωτικές δυνατότητες και τη χρήση και τον έλεγχο στρατιωτικών δυνάμεων από το εθνικό κράτος, επλήγη από τη νέα τάση που ήθελε να επεκτείνει τη σημασία της ασφάλειας σε άλλους τομείς και, επίσης, να συμπεριλάβει στην ανάλυση, εκτός από τα εθνικά κράτη και τους διεθνείς οργανισμούς, άτομα και ομάδες. Κεντρική θέση στην κονστρουκτιβιστική ανάλυση ήταν και είναι ότι τα συμφέροντα και οι στρατηγικές ασφάλειας, ακόμη και μέσα στα όρια του εθνικού κράτους, δεν αποτελούν άνωθεν επιβαλλόμενα θέσφατα για την κοινωνία, ειδικά στις πλουραλιστικές δημοκρατίες της Δύσης. Αντιθέτως, είναι προϊόντα μίας αέναης πολιτικής διαδικασίας που παράγει γενικώς αποδεκτούς όρους δράσης.[27]

Η συμμετοχή ατόμων και ομάδων εκτός κρατικής μηχανής σε αυτή τη διαδικασία είναι δεδομένη. Δεδομένη δεν είναι όμως η συμπεριφορά τους, η οποία δεν απορρέει μόνο από την κανονιστική συμμόρφωσή τους στα όσα ορίζει το κράτος. Διαπλάθεται από βαθύτερες ιστορικές και πολιτιστικές δυνάμεις, οι οποίες εκδηλώνονται σε προτιμήσεις, συμφέροντα, συνειδητές και ασυνείδητες συλλογικότητες, με δυο λέξεις, στο θεσμικό-πολιτιστικό τους περιβάλλον και στην πολιτική τους ταυτότητα.[28]

Η κονστρουκτιβιστική θεώρηση της διεθνούς ασφάλειας είναι

26. P. Katzenstein, «Norms, Identity...», *ό.π.*, σ. 8.

27. Στο ίδιο, σ. 22· Alexander Wendt, «Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics», στο *International Organization*, τόμ. 46 (τχ. 2), άνοιξη 1992, σ. 391-425· Martin Shaw, «There is no Such Thing as Society: Beyond Individualism and Statism in International Security Studies», στο *Review of International Studies*, τόμ. 19 (τχ. 2), Απρίλιος 1993· Barry Buzan, «New Patterns of Global Security in the 21st Century», στο *International Affairs*, τόμ. 67 (3), Ιούλιος 1991.

28. P. Katzenstein, «Norms, Identity...», *ό.π.*, σ. 21.

καίριο και ολοένα πιο αναγνωρίσιμο αναλυτικό εργαλείο ως προς την προσπάθεια της Ε.Ε. να συντάξει ένα συλλογικό χάρτη ασφάλειας και άμυνας που θα ανταποκρίνεται στις ευρωπαϊκές ανάγκες και στις αυξημένες υποχρεώσεις της έναντι της διεθνούς κοινότητας. Τα κεντρικά ερωτήματα στην περίπτωση της Ευρώπτης μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: πρώτον, ποιες είναι οι δυνατότητες της Ε.Ε. να υιοθετήσει όρους διευρυμένης ασφάλειας, όπως την προτείνει η κονστρουκτιβιστική σχολή σκέψης και άλλα συναφή ρεύματα; Δεύτερον, ποιες είναι οι βασικές αξίες και αρχές που θα καθορίσουν στο μέλλον τι εμπίπτει στις αρμοδιότητες του ευρωπαϊκού συστήματος ασφάλειας και τι όχι; Τρίτον, ποια σχέση θα έχει ένα ευρωπαϊκό σύστημα ασφάλειας και άμυνας μέσω της ΚΕΠΠΑ με το ΝΑΤΟ, που έχει ήδη καθορίσει μια διευρυμένη ατζέντα ασφάλειας για τον εαυτό του, άρα και για τα κράτη-μέλη της συμμαχίας, πολλά από τα οποία συμμετέχουν και στην Ε.Ε.;

Η πρωταρχική αυτή συζήτηση δεν αφορά σε τελευταία ανάλυση τόσο στην κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ ευρωπαϊκών και ατλαντικών θεσμών, δηλαδή στην –ήδη πολυσυζητημένη– *διαδικασία*, αλλά μάλλον στις κατευθυντήριες αρχές που υποκινούν και νομιμοποιούν τη διαδικασία στις παλαιές και νέες συλλογικές συνειδήσεις που διαμορφώνονται τόσο εντός όσο και εκτός Ένωσης.

3. Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΜΙΑΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Από τα τέλη περίπου της δεκαετίας του 1980 η Ευρώπη διανύει περίοδο διαρκούς και πολύπλευρης θεσμικής μεταρρύθμισης. Η τροποποίηση των ιδρυτικών Συνθηκών της Ρώμης με νομικές, θεσμικές και πολιτικές ρυθμίσεις που ανταποκρίνονται στο πνεύμα των καιρών, μπορεί να ιδωθεί ως μια συστηματική προσπάθεια «διαχείρισης» της κοσμογονίας η οποία έχει συντελεστεί και εξακολουθεί να συντελείται με ολοένα ανανεούμενους όρους στο διεθνές σύστημα.

Αποφασιστικοί παράγοντες σε αυτή τη διαδικασία θεσμικής μεταρρύθμισης δεν είναι μόνο έξωθεν παράγοντες, όπως η παγκοσμιοποίηση και οι πολιτικές ανακατατάξεις που επέφερε το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Δίπλα στους σημαντικούς αυτούς καταλύτες, κεντρικό ρόλο παίζει και ο τρόπος με τον οποίο η μετεξέλιξη της Ε.Ε. αντανακλά μια βαθύτερη αναζήτηση ταυτότητας σε όλα τα επίπεδα, αναζήτηση στην οποία κρατικοί-πολιτικοί δρώντες έχουν

απωλέσει το μονοπώλιο διάπλασης τάσεων και αντιλήψεων για το τι είναι κρίσιμο ή πολύτιμο για τους πολίτες, τις κοινωνίες και τα κράτη. Μη κρατικοί δρώντες έρχονται δυναμικά στο προσκήνιο για να υποδείξουν με ποια προσέγγιση και με ποια εργαλεία η Ευρώπη θα ανατοποθετηθεί στις πολλαπλές προκλήσεις του παρόντος και του μέλλοντος, εντός και εκτός Ευρώπης.

Η εντατική πρόοδος που έχει επιτελεστεί στον τομέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στη μετά τη Συνθήκη του Maastricht εποχή θεωρείται κατά κανόνα ελλειμματική ως προς την εξέλιξη της κοινής εξωτερικής πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας της Ε.Ε.[29] Η αντίληψη αυτή βασίζεται σε ένα πλέγμα γεγονότων και τάσεων που διαμόρφωσαν τη σχετική συζήτηση στην Ευρώπη μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

Καθοριστική για αρνητικές αποτιμήσεις είναι, καταρχάς, η ανεπάρκεια που επέδειξε η Ε.Ε. στην πρόληψη και αντιμετώπιση κρίσεων, παρόλο που ορισμένες από τις σοβαρότερες συγκρούσεις μετά το 1989-90, όπως οι πόλεμοι στην πρώην Γιουγκοσλαβία, ξέσπασαν σε ευρωπαϊκό έδαφος, απειλώντας ζωτικά ευρωπαϊκά συμφέροντα ασφάλειας. Παράλληλα, η απογοήτευση που διατυπώνεται από πολλές πλευρές για την εξέλιξη της ΚΕΠΠΑ αντανακλά το χάσμα ανάμεσα σε προσδοκίες και δυνατότητες που ενείχε ήδη η Συνθήκη του Maastricht και καλλιέργησε περαιτέρω η αναθεώρησή της στο Άμστερνταμ.[30] Η φορτωμένη ατζέντα της Ε.Ε. προκαλεί από τότε ανάμικτα συναισθήματα στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, ακόμη και σε υπέρμαχους της παλαιάς «πολιτικής εντολής» (Ντελόρ), ότι η Ευρώπη πρέπει να διαλέξει ανάμεσα στην επιβίωση ή την παρακμή («survival or decline»).[31]

29. Βλ. Μ. Τσινισιζέλης - Δ. Ν. Χρυσοχόου, «Οριοθετώντας τον Ευρωπαϊκό Πολιτειακό Χώρο», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 18, Νοέμβριος 2001, σ. 5-32, *εδώ* ιδιαίτερα σ.12-18· Π. Καζάκος, «Η Ελλάδα έναντι των ευρωπαϊκών σχεδιασμών πριν και μετά τη Νίκαια», στο Σωτήρης Ντάλης (επιμ.), *Από το Άμστερνταμ στη Νίκαια: Η Ευρώπη και η Ελλάδα στη νέα εποχή*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2001, σ. 263-277· Ε.Τ. Φακιολάς, ό.π.

30. Christopher Hill, «The Capabilities-Expectations Gap – or Conceptualizing Europe's International Role», στο *Journal of Common Market Studies*, Σεπτέμβριος 1993, σ. 305-328· Stelios Stavridis, «The Common Foreign and Security Policy of the European Union: Why Institutional Arrangements are Not Enough», στο Howard Machin, κ.ά. (επιμ.), *New Challenges to the European Union: Policies and Policy-Making*, Aldershot, Dartmouth 1997, σ. 87-122.

31. George Ross, «European Integration and Globalization», στο R. Axtmann (επιμ.), *ό.π.*, σ. 169-175.

Στην παρούσα φάση συνυπάρχουν αφενός η απαίτηση να προχωρήσουν ταχύτατα οι διαδικασίες κοινοτικοποίησης στα περισσότερα δυνατά πεδία και αφετέρου το δέος μπροστά σε μία Κοινότητα που έχει δεσμευθεί να κάνει ταυτόχρονα τα πάντα: να διευρυνθεί μέσω της ένταξης χωρών με πολύ διαφορετικές μεταπολεμικές εμπειρίες, να εντατικοποιήσει τους ρυθμούς ολοκλήρωσης εντός της ζώνης των 15, να μεταρρυθμίσει το ευρωπαϊκό οικονομικο-κοινωνικό πρότυπο για να ανταποκριθεί ανταγωνιστικά στους ρυθμούς της παγκοσμιοποίησης, και να αναλάβει αυτόνομα τον ρόλο –αλλά και το κόστος– ενός υπολογίσιμου παράγοντα της διεθνούς πολιτικής. Το περίπλοκο, βεβαρημένο και, όχι σπάνια, αντιφατικό πρόγραμμα της Ε.Ε. υποδεικνύει την πιεστική ανάγκη της να προσδιορίσει τα όρια, τις δυνατότητες, τις υποχρεώσεις, τα συμφέροντα και την ταυτότητά της σε έναν κόσμο ριζικά διαφορετικό από την εποχή που θεμελιώθηκαν οι Συνθήκες της Ρώμης.

Πάνω στις διασταυρούμενες δυνάμεις των συστημικών αλλαγών και της ανάδειξης νέων παραγόντων που πιέζουν την Ένωση να αναπροσδιορίσει τις αρχές και τις αξίες που τη χαρακτηρίζουν και τις οποίες θέλει να υπερασπιστεί στο νέο διεθνές σύστημα τοποθετούνται σήμερα νέες διευρυμένες αντιλήψεις για την ασφάλεια. Η προβληματική τους αντλεί ερμηνευτικές δυνατότητες από σχολές, όπως αυτή των κοινωνικών κονστρουκτιβιστών, αλλά και άλλες συγγενείς θεωρητικές κατευθύνσεις,[32] με κοινό σημείο συνάντησης την άποψη ότι η παραδοσιακή έννοια της ασφάλειας συρρικνώνει τις δυνατότητες και την αποστολή της Ευρώπης στο σύγχρονο διεθνές περιβάλλον και απειλεί να μετατρέψει την ΚΕΠΠΑ σε μια πρακτική άσκηση κατανομής στρατιωτικών καθηκόντων (είτε με τη στενή είτε με την ευρεία έννοια) μεταξύ Ε.Ε. και ΝΑΤΟ.

Η οικοδόμηση ενός ευρωπαϊκού συστήματος ασφάλειας μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν μπορεί να αγνοήσει τις νέες θεωρήσεις που αμφισβητούν την κυριαρχία (νεο)ρεαλιστικών και (νεο)φιλελεύθερων απαντήσεων. Οι λόγοι δεν είναι θεωρητικοί. Η ίδια η πορεία θεσμικής μετεξέλιξης της Ε.Ε. απαιτεί από τα κράτη-μέλη και τα υπερεθνικά σώματα να αναπροσαρμόσουν τη λογική τους σε ζητήματα ασφάλειας, είτε αυτά αφορούν τα εθνικά κράτη είτε συνολικά τις πολιτικές της Ένωσης.

Μία από τις σημαντικότερες συνέπειες της ευρωπαϊκής ολοκλή-

32. Στο ίδιο.

ρωσης είναι η κρίση των παραδοσιακών θεσμών και των ιδεολογικο-πολιτικών αρχών που νομιμοποιούσαν θεωρητικά και πρακτικά την λειτουργία τους. Η κρίση αυτή είναι φανερή στις απώλειες, τις οποίες υφίσταται το έθνος-κράτος σε κάθε σημαντικό βήμα ενοποίησης και στην αδυναμία εννοιών όπως «εθνική κυριαρχία», «εθνικό συμφέρον», «εθνική απειλή», να διατηρήσουν το πατροπαράδοτο νόημά τους.

Ένα πρώτο ισχυρό παράδειγμα σε αυτή την κατεύθυνση συνιστά η διαβρωτική επίδραση της ΟΝΕ στην ανεξαρτησία των εθνικών οικονομικών πολιτικών και τον προσδιορισμό των «εθνικών» οικονομικών συμφερόντων και απειλών. Παρά τις αξιοσημείωτες αντιστάσεις των εθνικών κρατών, η ολοκλήρωση σε αυτόν τον τομέα έχει προσλάβει πολλά μη αναστρέψιμα χαρακτηριστικά. Το ίδιο ισχύει και για την περιθωριοποίηση των εννοιών που προσδιόριζαν στο παρελθόν τη λειτουργία της αγοράς και της οικονομίας γενικότερα, είτε στο εθνικό πλαίσιο είτε στο επίπεδο της ενιαίας αγοράς.

Στον τομέα της ασφάλειας, η διαδικασία είναι πιο σύνθετη. Όχι μόνον γιατί τα θέματα θεωρούνται περισσότερο «ευαίσθητα», αλλά και γιατί η προεργασία που έχει γίνει στο κοινοτικό πλαίσιο είναι χρονικά μικρότερη και πολιτικά πιο δειλή. Ακόμη και από οικονομικής απόψεως, η δημιουργία συνολικών αντιλήψεων και αποτελεσματικών δομών ασφάλειας στην Ευρώπη θεωρείτο μέχρι σήμερα ουτοπία. Μετά τη Συνθήκη του Maastricht, λόγω και της προτεραιότητας που δόθηκε τότε στην ΟΝΕ, η ολοκλήρωση στον τομέα της ασφάλειας και της συνυφασμένης με αυτή κοινής ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής σημείωσαν οριακή μόνον πρόοδο.

Όμως, η προϊούσα ολοκλήρωση σε άλλους τομείς –συνεπής και με τις επιταγές της εκχείλισης (spillover[33])– μεταβάλλει μοιραία και τον τρόπο με τον οποίο οι ευρωπαϊκές χώρες και οι ευρωπαίοι πολίτες προσλαμβάνουν τον εαυτό τους μέσα στον ενιαίο κοινοτικό χώρο, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται την έννοια της ασφάλειας. Η υποχώρηση των εθνικών συνόρων στο εσωτερικό και η προοπτική διεύρυνσης προς τις πρώην σοσια-

33. Leon N. Lindberg, *The Political Dynamics of European Economic Integration*, Stanford University Press, 1963· Ernst Haas, *Beyond the Nation-State, Functionalism and International Organization*, Stanford University Press, 1964· βλ. επίσης Π. Κ. Ιωακειμίδης, *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση*, Θεμέλιο, 1995, σ. 27 κ.ε.· πρβλ. Π. Ήφαιστος, ό.π., σ. 240 κ.ε.

λιστικές χώρες θέτει εξάλλου επιτακτικότερα απ' ό,τι στο παρελθόν θέματα ταυτότητας, πολιτιστικής κληρονομιάς, συλλογικής συνείδησης, γεω-πολιτιστικού προσδιορισμού των συνόρων της Ευρώπης. Τα φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας που εκδηλώνονται σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες υποδοχής μεγάλων αριθμών μεταναστών είναι ενδεικτική μαρτυρία της αρνητικής όψης των νέων τάσεων.

Σε αυτό συντείνει αναμφίβολα και η αυξανόμενη καχυποψία των πολιτών της Ένωσης λόγω του περίφημου δημοκρατικού ελλείμματος στη λειτουργία της Ε.Ε. Η αίσθηση ότι η ενοποίηση προχωρά μέσα από πολλαπλά επίπεδα διαμόρφωσης και λήψης αποφάσεων που δημιουργούν ένα θολό και γι' αυτό ύποπτο για τον μέσο Ευρωπαίο τοπίο σηματοδοτεί την πολλαπλή επανεξέταση της φυσιογνωμίας και των στόχων της Ένωσης.

Δεν είναι τυχαίο ότι τα σύνορα μεταξύ των διαφόρων πολιτικών της Ένωσης γίνονται ολοένα λιγότερο διακριτά μέσα στο πλαίσιο της επαναπροσέγγισης του ρόλου της Ε.Ε. Για παράδειγμα, ο όρος της «βιώσιμης και αειφόρου ανάπτυξης» αποτελεί ένα κεντρικό σύνθημα της νέας συνολικής ευρωπαϊκής αντίληψης για τη σταθερότητα και την ανάπτυξη, που πρέπει όχι μόνο να επιτευχθεί, αλλά –κυρίως– να διατηρηθεί στη ζώνη της Ε.Ε., προάγοντας παράλληλα τις θεμελιώδεις αξίες που συνθέτουν το οικονομικό προφίλ, την πολιτική κουλτούρα, την πολιτιστική ταυτότητα της Ευρώπης. Την ίδια στιγμή, οι κοινοτικοί θεσμοί προωθούν έννοιες όπως δημοκρατία και χρηστή διακυβέρνηση (good governance), ελεύθερη αγορά, ανταγωνισμός και διαφάνεια, κοινωνική συνοχή, προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Οι αποδέκτες των μηνυμάτων αυτών δεν βρίσκονται μόνον σε χώρες εκτός Ένωσης, όπου η επιδίωξη του εκδημοκρατισμού και της φιλελευθεροποίησης με στόχο τη σύγκλιση είναι πιο προφανής. Ισχύουν και μέσα στον ίδιο τον κοινοτικό χώρο που έχει αναλάβει να «εξαγάγει» το μοντέλο σταθερότητας και ανάπτυξής του σε περιοχές υπό κρίση ή υπό μετάβαση.

Ο προβληματισμός για την ταυτότητα και τη στοχοθεσία της Ε.Ε. αποτυπώνεται σήμερα σε πλείστες κοινοτικές δράσεις και πολιτικές. Πολλές από αυτές συμβαδίζουν και συμπληρώνονται αμοιβαία. Δεν είναι τυχαίο, ότι η Διακυβερνητική Διάσκεψη και η Συνθήκη της Νίκαιας σκιαγράφησαν το πλαίσιο των επόμενων διευρύνσεων, ενώ ταυτόχρονα επεξεργάστηκαν έναν Χάρτη Θεμελιω-

δών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.[34] που αποσκοπεί να προσδιορίσει ακόμη στενότερα την ταυτότητα της Ένωσης – σε πιο ελεύθερη απόδοση, και τα ιδεολογικά-πολιτιστικά (με την έννοια της πολιτικής κουλτούρας) σύνορά της.[35]

Ο τομέας της ασφάλειας δεν διέπεται από προωθημένες αρχές μόνο σε ό,τι αφορά την άμυνα, δηλαδή τη στρατιωτική ασφάλεια. Επηρεάζεται βαθιά από τη γενικότερη διείσδυση κοινωνικών-πολιτιστικών-θεσμικών στοιχείων στη διάπλαση των αντιλήψεων, των φορέων και των πολιτικών που κατευθύνουν την Ένωση. Μοντέλα κοινωνικού κονστρουκτιβισμού αποκτούν έτσι σημαντική ερμηνευτική αξία. Η περίπλοκη συζήτηση για τον προσδιορισμό μίας ευρωπαϊκής ταυτότητας ασφάλειας και άμυνας δείχνει να έχει απορροφήσει συνειδητά τις νεότερες αντιλήψεις περί διευρυμένης ασφάλειας. Την εξέλιξη αυτή ενισχύει η πίεση που ασκούν στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια τα διεθνή γεγονότα και οι ΗΠΑ, προκειμένου να αναλάβει η Ε.Ε. έναν ενεργητικότερο ρόλο σε θέματα ασφάλειας. Η εξαγωγή του ευρωπαϊκού προτύπου πολιτικής οργάνωσης στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης μέσω του οράματος της μελλοντικής διεύρυνσης της Ένωσης προς αυτές τις περιοχές ενθαρρύνεται από τις ΗΠΑ ως μια από τις πιο θεμελιώδεις συμβολές που μπορεί να έχει η Ευρώπη στην υπόθεση της διεθνούς ασφάλειας.[36]

Πίεση ασκείται, όμως, παράλληλα και από το εσωτερικό της Ένωσης, τόσο από κράτη-μέλη όσο και από την κοινωνία των πολιτών, για την εμπλαισίωση της οικονομικής ενοποίησης με μία υπολογίσιμη πολιτική και αμυντική παρουσία, ικανή να δρα και

34. Βλ. ενδεικτικά Εμμανουέλα Δούση, «Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.: ένα βήμα προς την πολιτική ενοποίηση», στο Σ. Ντάλης, *ό.π.*, σ. 254-260· πρβλ. Janna Thompson, «Community Identity and World Citizenship», στο Daniele Archibughi - David Held - Martin Köhler (επιμ.), *Re-imagining Political Community*, Polity Press 1998, σ. 198-230.

35. Richard Bellamy - Dario Castiglione, «Between Cosmopolis and Community: Three Models of Rights and Democracy within the European Union», στο Daniele Archibughi - David Held - Martin Köhler (επιμ.), *Re-imagining Political Community*, ό.π., σ. 112-197· επίσης, Μ. Τσινισιζέλης – Δ.Ν. Χρυσοχόου, ό.π., σ. 18-24.

36. Simon Serfaty, *Memories of Europe's Future: Farewell to Yesteryear*, CSIS, Ουάσινγκτον 1999· σ. 47-75· Richard Holbrooke, «The United States as a European Power», στο *Foreign Affairs*, Μάρτιος-Απρίλιος 1999· Stephan Haggard, κ.ά., «Integrating the Two Halves of Europe: Theories of Interests, Bargaining and Institutions», στο Robert Keohane - S. Hoffmann - J. Nye (επιμ.), *After The Cold War: International Institutions in Europe*, Harvard University Press, Cambridge 1993.

αυτόνομα, όπου πρέπει και μπορεί, από το ΝΑΤΟ.[37]

Η τελευταία αυτή πτυχή τείνει μάλιστα να δημιουργεί σοβαρές παρεξηγήσεις, αφενός γιατί αγγίζει ιστορικά αντανακλαστικά σε διάφορες χώρες και για διάφορους λόγους (π.χ. Γαλλία, Ελλάδα), αφετέρου γιατί συνδέεται με το πλέον απτό στοιχείο κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ ΝΑΤΟ-Ε.Ε. σήμερα, τον ευρωστρατό. Η παρεξήγηση είναι ότι σε πολλές περιπτώσεις η κοινή γνώμη, αλλά και ειδικές αναλύσεις, εστιάζουν τόσο έντονα στο εγχείρημα του ευρωστρατού ώστε τείνουν να το ταυτίσουν με το συνολικό οικοδόμημα της ευρωπαϊκής ασφάλειας παραμελώντας συστατικά του. Σε δεύτερο επίπεδο, ακόμη και το πολυδιάστατο ζήτημα του ευρωστρατού ως εργαλείου της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ασφάλεια, συρρικνώνεται στο, κατά άλλους υπαρκτό και κατά άλλους φανταστικό, δίλημμα μεταξύ ενός καθαρά ευρωπαϊκού συστήματος ασφάλειας και άμυνας και ενός ευρω-ατλαντικού συστήματος, στο οποίο οι ΗΠΑ θα επέχουν πιθανότατα κυρίαρχη θέση. Μια τέτοια προσέγγιση είναι έντονα προβληματική και επαναφέρει τη συζήτηση για την ευρωπαϊκή ασφάλεια στην αφετηρία.

Προκύπτουν τουλάχιστον δύο καίρια ερωτήματα. Πρώτον, πόσο διαφορετική και πόσο κοινή είναι η λογική της ασφάλειας την οποία πρόκειται να υπηρετούν τόσο ένα ευρωκεντρικό ή ένα (ευρω-)ατλαντικό σύστημα ασφάλειας και άμυνας; Δεύτερον, βρισκόμαστε σήμερα σε ένα σημείο, όπου οι χώρες του πάλαι ποτέ δυτικού «ελεύθερου κόσμου» του Ψυχρού Πολέμου διαφοροποιούνται ριζικά ως προς τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται και επιδιώκουν την ασφάλεια και αυτό, επομένως, δικαιολογεί την έμφαση σε ανεξάρτητες αμυντικές λύσεις, όπως π.χ. έναν ευρωστρατό παράλληλο ή και εναλλακτικό προς το ΝΑΤΟ;

Αν ακολουθήσουμε κονστρουκτιβιστικές απόψεις, τότε πρέπει να αποδεχθούμε ότι οι κοινωνίες ένθεν κακείθεν του Ατλαντικού

37. Michael E. Smith, «Rules, Transgovernmentalism, and the Expansion of European Political Cooperation», στο Alex Sandholtz, κ.ά. (επιμ.), *European Integration and Supranational Governance*, Oxford University Press, 1998· Nicole Gnesotto, *The United States and European Defence*, Chaillot Paper 39, The Institute for Strategic Studies, Απρίλιος 2000· Sherwood McGinnis, *Will European Security and Defense Policy Strengthen or Weaken the Transatlantic Link?*, Cicero Foundation, Δεκέμβριος 2000· S. Serfaty, *ό.π.*, σ. 45-100· του ίδιου, *Stay the Course: European Unity and Atlantic Solidarity*, CSIS, Ουάσινγκτον 1997, σ. 52-68· Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate, 1990-1997: Blessings of Liberty*, CSIS, Ουάσινγκτον 1998.

θα πρέπει να στέλνουν πολύ διαφοροποιημένα μηνύματα στις ηγεσίες τους και προς τη διεθνή κοινότητα για να τεκμηριώνεται μια τέτοια εξέλιξη. Ποσοτικές διαφορές πάνω σε κοινά μοτίβα αντιλήψεων και πολιτικών, όπως π.χ. εκδηλώθηκαν στις κρίσεις του Περσικού και εν μέρει στα Βαλκάνια, δεν επαρκούν για μία τέτοια τεκμηρίωση. Ένα πειστικά ευρωπαϊκό αρχιτεκτόνημα ασφάλειας και άμυνας που θα διαφοροποιεί κατά τρόπο ουσιαστικό την ταυτότητα του από το ΝΑΤΟ πρέπει να χτιστεί με εμφανώς διαφορετικά ποιοτικά υλικά. Χρειάζεται δομικός διαχωρισμός αντιλήψεων, στόχων, συμφερόντων και, βέβαια, απειλών για να μπορούμε να είμαστε θεωρητικά συνεπείς, όταν μιλούμε την ίδια στιγμή, αφενός, για πολυδιάστατες απειλές και συλλογικές ταυτότητες ασφάλειας και, αφετέρου, για τεμαχισμό της ασφάλειας σε περιχαρακωμένες ζώνες ενδιαφέροντος μεταξύ Ε.Ε. και ΝΑΤΟ.

Από μια άλλη οπτική, αν υπήρχαν τεράστιες οικονομικές και πολιτικές δυνατότητες παράλληλων δομών που αλληλοεπικαλύπτονται ή δρουν ανταγωνιστικά μεταξύ τους, τότε ίσως θα πηγαίναμε σε έναν τέτοιο διαχωρισμό. Σε αυτή την περίπτωση, όμως, θα μιλούσαμε επίσης για ένα νέο διπολισμό μεταξύ ΗΠΑ-Ε.Ε., θεωρητικά και πρακτικά αδιανόητο σήμερα, άρα και λιγότερο σημαντικό στο επίπεδο που αναζητώνται ελάχιστες ποιοτικές διαφοροποιήσεις μεταξύ ατλαντικής και ευρωπαϊκής ασφάλειας –κοινή, μάλιστα, συναινέσει από Ευρώπη και ΗΠΑ– μέσα σε ένα ήπιο, και για τους Ευρωπαίους μάλιστα ιδιαίτερα βολικό, ευρω-ατλαντικό πλαίσιο.

4. Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΕΠΠΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΗ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΝΟΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΤΗΣ

Η εξέλιξη του ευρωπαϊκού συστήματος ασφάλειας και άμυνας και του διεθνούς πολιτικού ρόλου της Ε.Ε. κατά τη δεκαετία του 1990 δε θα ήταν νοητή χωρίς την καταλυτική επίδραση των αλλεπάλληλων βαλκανικών κρίσεων. Η αποτυχία της ΚΕΠΠΑ και της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)[38] να αντιμετωπίσουν τις κρίσεις και η

38. Βλ. αναλυτικά Γιάννης Βαληνάκης, *Η Ευρωπαϊκή Πολιτική και Αμυντική Συνεργασία: Η Ελλάδα απέναντι στη νέα Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική*, Εκδ. Παπαζήση 1991, σ. 30-33· Κ. Στεφάνου, «Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία μετά την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη», στο *Επιθεώρηση Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, τόμ. 5, 1988, σ. 191-207.

πλήρης εξάρτηση της Ευρώπης από την αμερικανική καθοδήγηση και το δραστικό νατοϊκό πλαίσιο άνοιξε τον ασκό του Αιόλου για μια εφ' όλης της ύλης συζήτηση για το μέλλον της ευρωπαϊκής ασφάλειας. Αφετηρία αποτέλεσε η κινητοποίηση της Ε.Ε. για τη συγκρότηση μιας δύναμης ταχείας επέμβασης για τη διαχείριση και επίλυση κρίσεων, που επιτελέστηκε στον πιο παραδοσιακό τομέα της ασφάλειας, τη στρατιωτική, υπό το πνεύμα, όμως, των σύγχρονων διαφοροποιημένων αντιλήψεων περί απειλών, συμφερόντων, ισχύος.

Η πρωτοβουλία προήλθε και πάλι από την αμερικανική πλευρά και ετέθη συνακόλουθα με ατλαντικούς όρους και έμφαση καταρχάς στο πεδίο της άμυνας. Η ιδέα μιας *Ευρωπαϊκής Ταυτότητας για την Ασφάλεια και την Άμυνα* (ESDI, European Security and Defense Identity) αποτέλεσε έτσι σημαντικό σημείο αναφοράς στη διαδικασία ανανέωσης των πολιτικών και στρατιωτικών δομών του ΝΑΤΟ γενικότερα και της Ευρώπης ειδικότερα.[39] Οι Σύνοδοι Κορυφής του ΝΑΤΟ στο Λονδίνο (1990), στις Βρυξέλλες (1994) και στη Μαδρίτη (1997) προώθησαν περαιτέρω το θέμα της μετεξέλιξης της ευρωπαϊκής ασφάλειας[40] και την ανάπτυξη επιχειρησιακών δυνατοτήτων από μέρους της Ε.Ε. - που θα ήταν μεν διαφορετικές, αλλά όχι χωριστές από αυτές του ΝΑΤΟ (separable but not separate).[41] Μετά την καμπή του St. Malo τον Δεκέμβριο 1998, η Σύνοδος Κορυφής του Ελσίνκι τον Δεκέμβριο 1999, δρομολόγησε τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής στρατιωτικής δύναμης για την υλοποίηση των «αποστολών Petersberg».[42] Αυτός ο «Πρωταρχικός Στόχος»

39. *NATO Handbook*, 50th Anniversary Edition, Βρυξέλλες 1998, σ. 74-78.

40. Stephen F. Larrabee, *NATO Enlargement and the Post-Madrid Agenda*, RAND Paper, 1999, RAND, Santa Monica 1997· Miles Kahler, *Regional Futures and Transatlantic Relations*, Council on Foreign Relations, Νέα Υόρκη 1995· Paul Heer, «Their Own Army?», στο *Foreign Affairs*, Ιούλιος-Αύγουστος 2000, σ. 18-25.

41. «Declaration by the Western European Union's Council of Ministers (The Kirchberg Declaration)», Λουξεμβούργο, 9 Μαΐου 1994, σ. 222· πρβλ. S. Serfaty, *Memories of Europe's Future*, σ. 45-100· του ίδιου, *Stay the Course...*, ό.π., σ. 52-68· Gerald B. Solomon, *The NATO Enlargement Debate, 1990-1997: Blessings of Liberty*, CSIS, Ουάσινγκτον 1998.

42. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι αποφάσισε ότι «τα κράτη-μέλη, συνεργαζόμενα εθελοντικά σε επιχειρήσεις υπό την ηγεσία της Ε.Ε., πρέπει να είναι σε θέση έως το 2003 –μέχρι τον Ιούνιο 2003, το αργότερο μέχρι τον Δεκέμβριο 2003– να αναπτύσσουν εντός 60 ημερών και να υποστηρίζουν επί τουλάχιστο ένα έτος στρατιωτικές δυνάμεις μέχρι και 50.000-60.000 ατόμων, ικανών για ολόκληρο το φάσμα των καθηκόντων Petersberg. Αυτή η δύναμη προϋποθέτει την εμπλο-

(Headline Goal) θα επιτρέπει στην Ε.Ε. να αναλαμβάνει στρατιωτικές επιχειρήσεις χωρίς να χρειάζεται να προσφύγει στις δυνάμεις του ΝΑΤΟ (EU-led operations).

Ένα από τα βασικά ερωτήματα που προέκυψαν με αφορμή την αποκρυστάλλωση του ευρωστρατού ήταν, κατά πόσο μπορεί να διαφέρουν οι αντιλήψεις Ε.Ε. και ΗΠΑ για την ασφάλεια και την άμυνα στο σημερινό διεθνές περιβάλλον. Με άλλα λόγια, ποιοι είναι οι στόχοι της ΚΕΠΠΑ και πώς μπορεί να νοηματοδοτηθεί η αποστολή της, καταρχάς σε στενή και, εν συνεχεία, υπό ευρεία έννοια.

Η σύγκριση των κειμένων των μεταψυχροπολεμικών συνθηκών που μεταβάλλουν τις λειτουργίες του ΝΑΤΟ και της Ε.Ε. επιβεβαιώνουν μάλλον τη συμπληρωματικότητα παρά την παραπληρωματικότητα του ατλαντικού συστήματος ασφάλειας και άμυνας και της ΚΕΠΠΑ. Αυτό ισχύει όχι μόνο σε επίπεδο διαδικασιών, αλλά –ίσως σημαντικότερο– και σε επίπεδο προθέσεων των βασικών αρχιτεκτόνων της νέας τάξης.

Λόγω της κατάλληλης ιδεολογικής και πολιτικής προπαρασκευής των ΗΠΑ, το ΝΑΤΟ διατύπωσε από τα πρώτα μεταψυχροπολεμικά χρόνια μια συνολική στρατηγική αντίληψη για το μέλλον της συμμαχίας, αντίληψη σύμφυτη και με τις στρατηγικές επιδιώξεις ασφάλειας που διακήρυξαν παράλληλα και οι ίδιες οι ΗΠΑ.

Η στρατιωτική διάσταση παραμένει στη νέα εποχή μία σημαντική πτυχή της ταυτότητας του ΝΑΤΟ, αλλά όχι η μόνη. Κύρια μεταβολή αποτελεί, ταυτόχρονα, η δέσμευση της συμμαχίας να υπηρετεί στο εξής ένα ευρύ πλαίσιο ασφάλειας που θα λαμβάνει υπόψη του τις αλλαγές του διεθνούς περιβάλλοντος. Ως στόχος της συμμαχίας ορίζεται η «διαχείριση της αλλαγής». Ως μέσα προτείνονται αφενός, η στρατιωτική ισχύς για την προάσπιση των εδαφών των χωρών του ΝΑΤΟ και της Ε.Ε. και, αφετέρου, η προώθηση των κοινών αρχών και αξιών των δυτικών δημοκρατιών που εντάσσονται στο ΝΑΤΟ και την Ε.Ε. Η παράλληλη αναφορά στις έννοιες της ισχύος και της ταυτότητας του δυτικού πολιτικού μοντέλου παραπέμπει στην έννοια της «πολιτικής κουλτούρας» που προτεί-

---

κή συνολικά 200.000 ειδικά εκπαιδευμένων επαγγελματιών στρατιωτών»· βλ. «European Council Helsinki», 10-11 Δεκεμβρίου 1999, στο M. Rutten, *From St. Malo to Nice*, ό.π., σ. 85 κ.ε.· Γιάννης Βαληνάκης - Κωνσταντίνα Μπότσιου, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, Παρατηρητής, 2000, σ. 326· Π.Κ. Ιωακειμίδης, «Πραγματικότητα η Κοινή Ευρωπαϊκή Άμυνα», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 28.4.2000.

νουν οι σύγχρονες αντιλήψεις για την ασφάλεια. Προδίδουν επίσης την αμερικανική ιδεολογική κυριαρχία, τη βασισμένη στον δυϊσμό ρεαλισμού-ιδεαλισμού.[43]

Μία παράλληλη, αρκετά διαφωτιστική διατύπωση του Χαβιέ Σολάνα - αποκαλούμενου και «κ. ΚΕΠΠΑ» – συνοψίζει τις κυρίαρχες τάσεις στον τρόπο με τον οποίο και η ίδια η Ε.Ε. προτίθεται να επιδιώξει την ασφάλεια:

«Στόχος της ΚΕΠΠΑ είναι να διαμορφώσει μια Ευρώπη ικανή να παίξει εποικοδομητικό ρόλο στη διεθνή πολιτική. Να δώσει τη δυνατότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση να προβάλλει αποτελεσματικά τις αξίες και τα συμφέροντά της –τον πυρήνα της εθνικής της ταυτότητας– πέρα από τα σύνορά της. Την ίδια στιγμή, η ίδια η οικοδόμηση της ΚΕΠΠΑ αποτελεί παράγωγο πολιτικής. Είναι το προϊόν μιας διαρκούς συζήτησης μεταξύ των κρατών-μελών, των ευρωπαϊκών θεσμών και των λαών της Ευρώπης [...] Όλοι εμφανίζονται σήμερα έτοιμοι να επενδύσουν στη δημιουργία μιας κοινής πολιτικής βούλησης έναντι του υπόλοιπου κόσμου, στη συμπλήρωση της οικονομικής ισχύος της Ευρώπης με πολιτική επιρροή».[44]

Η αξία τέτοιων θέσεων, σε συνδυασμό με τα κείμενα συνθηκών και διακηρύξεων της Ε.Ε. και του ΝΑΤΟ μετά το 1989-90, έγκειται στο ότι δίνουν μια διαφορετική εικόνα από ερμηνείες που ταυτίζουν τη διαφοροποίηση των εργαλείων της ΚΕΠΠΑ από το ΝΑΤΟ με έναν ριζικό διαχωρισμό του έργου της Ε.Ε. και του ΝΑΤΟ στον τομέα της ασφάλειας ή συρρικνώνουν την έννοια της ΚΕΠΠΑ στο θέμα του ευρωστρατού.

Στη σύγχρονη ευρύτερη θεώρηση, η αυτοσυναίσθηση και η αποστολή που αναπτύσσει η Ε.Ε. αναφέρονται όχι μόνον στη διάσταση της ισχύος, αλλά, πολύ περισσότερο ίσως, στο πολιτικό-ιδεολογικό επίπεδο διαμόρφωσης των αντιλήψεων για την ασφάλεια. Η δημοκρατία, η οικονομική ανάπτυξη, η χρηστή διακυβέρνηση, η σταθερότητα, η εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας των πολιτών, η δια-

43. Βλ. Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*, Ποιότητα, Αθήνα 2000, σ. 36-68.

44. Απόσπασμα (σε μετάφραση) από την ομιλία του Javier Solana στο Ερευνητικό Ινστιτούτο της Γερμανικής Κοινότητας για την Εξωτερική Πολιτική (Deutsche Gesellschaft für auswärtige Politik) στο Βερολίνο, 14.11.2000, στο M. Rutten, *From St-Malo to Nice*, ό.π., σ. 151.

κρατική συνεργασία, η περιφερειακή ολοκλήρωση, η προστασία της πολιτιστικής ταυτότητας είναι αγαθά που γνωρίζουν μεγάλη ζήτηση ανά τον κόσμο σήμερα. Δεδομένων των νέων διαιρέσεων του πλανήτη μεταξύ πλουσίων (Βορρά)-φτωχών (Νότου) –και όχι μόνον από στρουκτουραλιστική σκοπιά– δημοκρατιών-αυταρχικών/επεκτατικών κρατών και εξτρεμιστικών και φονταμενταλιστικών κινημάτων κάθε μορφής, η κάλυψη των κενών από τη Δύση θεωρείται στρατηγικής σημασίας, εφόσον δεν επιτρέπει την εισχώρηση αποσταθεροποιητικών δυνάμεων.

Η ΚΕΠΠΑ, για να είναι αξιόπιστη και βιώσιμη, καλείται να εστιάσει στην εξαγωγή του συστήματος αξιών της στον κόσμο που τώρα αναδύεται στο διεθνές προσκήνιο (κράτη και μη κρατικοί δρώντες) και αναζητεί προσανατολισμό. Η προσδοκία είναι, ότι η εξάπλωσή των αρχών αυτών θα περιορίσει τα αποθέματα σύγκρουσης στον κόσμο, σύμφωνα με την κλασική αρχή ότι οι δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους, ενώ αναπαράγουν και σε περιφερειακό επίπεδο το πολιτικό τους μοντέλο.[45]

Η νομιμοποίηση αυτής της πολιτικής εξαρτάται βέβαια από τη δεκτικότητα των χωρών στις οποίες απευθύνεται η ΚΕΠΠΑ - ή το ΝΑΤΟ. Τα τρομοκρατικά κτυπήματα της 11ης Σεπτεμβρίου απέδειξαν ότι το «χρυσό» ευρωπαϊκό-ατλαντικό μοντέλο δημοκρατίας και ανάπτυξης και η ταυτότητα της δυτικής πολιτικής δεν είναι τόσο πανίσχυρα και ελκυστικά για όλον τον πλανήτη, όσο και αν οι δυτικές χώρες πίστευαν το αντίθετο. Εξάλλου, πολύ νωρίς μετά τη διάλυση του διπολικού συστήματος, η ανά τον κόσμο άνθηση φονταμενταλιστικών και τρομοκρατικών κινημάτων καθώς και λαϊκιστικών ιδεολογιών ακόμη και μέσα στην Ε.Ε. δήλωναν πόσο βαθιά μπορεί να είναι η αμφισβήτηση του δυτικού συστήματος αξιών.

Οι πολιτικές ασφάλειας της Ευρώπης πρέπει, όμως, να νομιμοποιούνται και στη συλλογική ταυτότητα των ευρωπαίων πολιτών. Αυτό δεν είναι πάντα εύκολο, αν λάβει κανείς υπόψη του την κρί-

45. Philipp Resnick, «Global Democracy: Ideals and Reality», στο R. Axtmann (επιμ.), *ό.π.*, σ. 126-143· Russell J. Dalton - Richard C. Eichenberg, «Citizen Support from Below and Above», στο A. Sandholtz, κ.ά. (επιμ.), *ό.π.*, σ. 250-282· Daniele Archibughi, «Principles of Cosmopolitan Democracy», στο D. Archibughi - D. Held - M. Köhler (επιμ.), *ό.π.*, σ. 198-228· Ulrich K. Preuß, «Citizenschip in the European Union: a Paradigm for Transnational Democracy?», στο D. Archibughi - D. Held - M. Köhler (επιμ.), *ό.π.*, σ. 138-151· T. Kappen-Risse, στο D. Archibughi - D. Held - M. Köhler (επιμ.), *ό.π.*, σ. 394-399.

ση ταυτότητας που εν πολλοίς διέρχεται σήμερα η Ευρώπη, ακριβώς γιατί αλλάζουν και διευρύνονται οι ρόλοι της μέσα σε έναν επίσης ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο. Είναι σαφές, ότι οι αρχές και οι αξίες πάνω στις οποίες βασίζονται οι ευρωπαϊκές δημοκρατίες αποτελούν κεφαλαιώδες εργαλείο για την άσκηση επιτυχημένης κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας.

Η Ευρώπη έχει έτσι έναν επιπλέον λόγο να προσδιορίσει μέσα από τις εσωτερικές διαδικασίες ολοκλήρωσης ποιες είναι οι αρχές τις οποίες θέλει να προασπίσει εντός και εκτός του χώρου της Ένωσης. Να προσδιορίσει δηλαδή την ταυτότητά της και πώς αυτή η ταυτότητα θα αποτελέσει πηγή ιδεών για τη συνεπή στάση της Ευρώπης στην αντιμετώπιση των πλείστων νέων προκλήσεων για την ασφάλειά της. Στη δύσκολη αυτή διαδικασία, παραδοσιακές διακυβερνητικές και θεσμικές ζυμώσεις δεν επαρκούν. Αντιθέτως, ο ρόλος των ίδιων των ευρωπαϊκών κοινωνιών αναμένεται να είναι αναβαθμισμένος και σκληρός στον ανταγωνισμό με άνωθεν επιβαλλόμενα σχήματα. Η ΚΕΠΠΑ, όπως και πολλές ακόμη πολιτικές της Ε.Ε., αναπόφευκτα θα κριθούν από το πόσο ουσιαστική είναι η σύγκλιση που έχει επιτελεστεί σε όλα τα επίπεδα μέσα στην Ε.Ε. τις τελευταίες δεκαετίες.

Η δημοκρατική νομιμοποίηση της πολιτικής ολοκλήρωσης από την ευρύτερη κοινωνία των πολιτών στην Ευρώπη, καθώς και από άμεσους και έμμεσους αποδέκτες αυτής της πολιτικής εκτός Ευρώπης είναι το κλειδί που θα επιτρέψει στην Ε.Ε. να ανταποκριθεί σε έναν από τους κομβικούς στόχους της σχεδιαζόμενης κοινής εξωτερικής της πολιτικής και πολιτικής για την ασφάλεια: τον καθορισμό της εσωτερικής της συλλογικής της ταυτότητας και των πολιτιστικών-θεσμικών της καταβολών που την κατευθύνουν, καθώς και τη διάχυση αυτού του μοντέλου ως αντίδοτο στη ρευστότητα ενός κόσμου με ολοένα λιγότερο ορατές απειλές.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Στην Ελλάδα, η ακαδημαϊκή και πολιτική συζήτηση για το θέμα της ΚΕΠΠΑ επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο στη συγκρότηση του ευρωστρατού –σε άλλη απόδοση, της ευρωάμυνας– όπως έχει κατά παρέκβαση πολιτογραφηθεί η Ευρωπαϊκή Δύναμη Ταχείας Επεμβάσεως, που προβλέπει ο «Πρωταρχικός Στόχος» του Ευρωπαϊ-

κού Συμβουλίου του Ελσίνκι. Η περιοριστική αυτή προσέγγιση υπαγορεύεται προφανώς από την κεκτημένη προσήλωση της χώρας στην προσπάθεια εξασφάλισης αμυντικών εγγυήσεων από την Ε.Ε. Στην πράξη, όμως, λειτουργεί αναστολτικά ως προς την ενεργό συμμετοχή της Ελλάδας στον σύνθετο διάλογο που έχει ξεκινήσει στην υπόλοιπη Ευρώπη αναφορικά με τη διαμόρφωση ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού συστήματος ασφάλειας, προφανώς απείρως ευρύτερου από τις αμυντικές του πτυχές – και δη υπό τη συρρικνωμένη μορφή που έχει σήμερα ο «ευρωστρατός».[46]

Αυτό το έλλειμμα συνολικής θεώρησης των ανακατατάξεων που λαμβάνουν χώρα σε θέματα ασφάλειας στην Ευρώπη αντανακλάται π.χ. στην εμμονή του ελληνικού ενδιαφέροντος στο δίλημμα «νατοϊκή» ή «ευρωπαϊκή» ευρωάμυνα (ESDI-ESDP). Και σε αυτή την περίπτωση, όμως, ο προβληματισμός συνήθως εξαντλείται σε θεσμικά ζητήματα (σύνθεση στρατού, διαδικασίες επιλογής, κατανομή καθηκόντων, κλπ.). Δεν τολμά τη διασύνδεση του τεχνικού πλαισίου συμμετοχής στον ευρωστρατό με τις βαθύτερες πολιτικές δυνάμεις που υποκινούν τη διαμόρφωση ακόμη και αυτού του πλαισίου και είναι συνυφασμένες με νέες αντιλήψεις για την ασφάλεια, αντιλήψεις που διαφοροποιούν καίρια ακόμη και την αποστολή του ίδιου του ευρωστρατού (ανθρωπιστικές αποστολές,

46. Στον ευρωστρατό εστιάζουν πλείστα δημοσιεύματα σε επιστημονικά περιοδικά και στον ελληνικό Τύπο· βλ. π.χ. *Ανασκόπηση Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, 2000*, ΕΛΙΑΜΕΠ, σ. 233-322· Ανδρέας Κιντής, «Η Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας της Ε.Ε. και η Ευρωπαϊκή Δύναμη Ταχείας Επεμβάσεως: Τα πρώτα βήματα», στο *Ανασκόπηση Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, 2001*, ΕΛΙΑΜΕΠ, σ. 271-288· Στέφανος Σταθάτος, «Η αμυντική διάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης», στο *Ανασκόπηση Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, 2001*, ΕΛΙΑΜΕΠ, σ. 311-314· Γιάννης Βαληνάκης, «Η Ευρωπαϊκή Διάσκεψη και η Ευρωπαϊκή Ασφάλεια και Άμυνα», στο Σωτήρης Ντάλης (επιμ.), *Από το Άμστερνταμ στη Νίκαια...*, ό.π., σ. 470-475· Αλέξης Παπαχελάς, «Ο υπόγειος πόλεμος ΗΠΑ-Ευρώπης. Γιατί η Ουάσιγκτον φοβάται τον στρατό της Γηραιάς Ηπείρου», στο Σ. Ντάλης (επιμ.), *Από το Άμστερνταμ στη Νίκαια...*, ό.π., σ. 476-479· *Καθημερινή*, 21.11.2000, 22.11.2000, 23.11.2000, 15.12.2000, 7.2.2001· *Ελευθεροτυπία*, 22.11.2000, 17.12.2000, 12.2.2001· *Το Βήμα*, 16.12.2000, 4.2.2001, 11.2.2001· πρβλ. Παναγιώτης Ήφαιστος, *Ευρωπαϊκή Άμυνα και Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Η Ευρώπη των πολλών ταχυτήτων και κατηγοριών της ευρωπαϊκής ιδέας*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1997· επίσης Παναγιώτης Ήφαιστος - Χαράλαμπος Τσαρδανίδης (επιμ.), *Το Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασφάλειας και η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική προς το 2000*, Σιδέρης, Αθήνα 1992· για μια συνολικότερη θεώρηση της ευρωπαϊκής άμυνας σε σχέση με το ΝΑΤΟ βλ. Β. Θεοδωρόπουλος - Π.Κ. Ιωακειμίδης - Θ. Κουλουμπής - Σ. Ντάλης, *Το ΝΑΤΟ και η Ευρωπαϊκή Άμυνα*, Σιδέρης, 1999.

διαχείριση κρίσεων) από κλασικές θεωρήσεις στρατιωτικής ασφάλειας και ισχύος.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί έναν κατεξοχήν γόνιμο χώρο για τη διατύπωση πολιτικών ασφάλειας με όρους θεωρητικά εναρμονισμένους με τις ανάγκες του μεταδιπολικού κόσμου. Στο περιβάλλον της Ε.Ε., η ανικανότητα των παραδοσιακών θεωρήσεων της ασφάλειας και των διεθνών σχέσεων να προσφέρουν θεωρητικά στηρίγματα και πολιτικές λύσεις έναντι των σύγχρονων απειλών ενισχύεται από τη διαπάλη μεταξύ εθνικού κράτους και υπερεθνικής ολοκλήρωσης. Εδώ τίθεται σε αμφισβήτηση η κορωνίδα των κλασικών –(νεο)ρεαλιστικών και (νεο)φιλελεύθερων κυρίως– θεωριών, η έννοια του έθνους-κράτους ως βασικού υποκειμένου της διεθνούς πολιτικής.

Επιπλέον, οι μεγάλες δεσμεύσεις που έχει αναλάβει η Ε.Ε. ως προς τη διεύρυνση και τη θεσμική της μεταρρύθμιση, αλλά και οι προκλήσεις στις οποίες είναι εκτεθειμένη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 (περιφερειακές κρίσεις και εμφύλιες συγκρούσεις –Βαλκάνια, Μέση Ανατολή, κ.α.– μεταναστευτικές πιέσεις από τρίτες χώρες, οργανωμένο έγκλημα, κ.ά.) έχουν φέρει στο προσκήνιο διαφοροποιημένες προσεγγίσεις του ζητήματος «ασφάλεια».[47] Έννοιες όπως συλλογική ευρωπαϊκή ταυτότητα, πολιτική κουλτούρα, συστήματα κοινωνικών κανόνων και αξιών, προστασία του περιβάλλοντος και της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς κερδίζουν έδαφος σε βάρος των κλασικών όρων της στρατιωτικής «ισχύος», της «εθνικής κυριαρχίας», του «εθνικού συμφέροντος», κλπ. Η συνειδητοποίηση ότι κανένα εθνικό κράτος στην Ευρώπη δεν μπορεί να αντιμετωπίσει μόνο του τα μεγάλα προβλήματα του καιρού μας συμβαδίζει με τη μεταλλαγή του διεθνούς κλίματος. Ταυτόχρονα, όμως, επιβεβαιώνει και τη δυναμική που δημιουργεί η διαδικασία ολοκλήρωσης σε επιμέρους τομείς σε ολόκληρο το ενωσιακό οικοδόμημα. Δεν είναι συμπτωματικό ότι η αναθεώρηση της έννοιας της ασφάλειας και των αντίστοιχων ευρωπαϊκών πολιτικών δεν πραγματοποιείται μέσα σε ένα θεσμικό ή –ακόμη σημαντικότερο– πολιτικό κενό, αλλά αξιοποιεί το περιβάλλον αλληλεξάρτησης που επιτείνει μέρα με τη μέρα η ΟΝΕ και οι λοιπές πολιτικές ενοποίησης.

47. Βλ. και Κωνσταντίνα Μπότσιου, «Εθνικό Κράτος και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση: η σύγκρουση και η σύνθεση», στο *Κοινωνία Πολιτών*, Μάρτιος-Απρίλιος 2000, σ. 56-61.

Οι ζυμώσεις που παρατηρούνται, επομένως, στο θέμα της ΚΕΠΠΑ –και έχουν προεξαγγελθεί, βέβαια, επανειλημμένως από την εποχή της Συνθήκης του Maastricht– ανταποκρίνονται πλήρως στις υποχρεώσεις και τις δυνατότητες που προκύπτουν για την Ε.Ε. μετά το τέλος το Ψυχρού Πολέμου. Συνδέονται, επίσης, με την υπαρξιακή αναζήτηση από μέρους των ίδιων των ευρωπαϊκών κοινωνιών ενός σύγχρονου μοντέλου ασφάλειας, ικανού να αντιμετωπίζει τις νέες απειλές και όχι προσκολλημένου σε παρωχημένα πεδία μαχών. Λογικά, λοιπόν, δεν θα αναμενόταν να εκπλήσσει η προώθηση μη στρατιωτικών αντιλήψεων στην πρώτη γραμμή της χάραξης στρατηγικής ούτε και να συρρικνώνεται οποιαδήποτε εθνική συζήτηση για την ΚΕΠΠΑ στη δημιουργία στρατιωτικών δομών, που ακριβώς λόγω της μείωσης της σημασίας τους στην αντιμετώπιση σύγχρονων απειλών, δεν είναι μακροπρόθεσμα καθοριστικές για την πορεία της ευρωπαϊκής ασφάλειας (χτυπητή είναι π.χ. η ασυμμετρία μεταξύ απειλών όπως η τρομοκρατία και παραδοσιακών αμυντικών συστημάτων). Η «ειδική» συμπεριφορά της Ελλάδας σε αυτόν τον τομέα πετυχαίνει ορισμένους βραχυπρόθεσμους στόχους –εξωτερικής, αλλά και εσωτερικής πολιτικής– στερεί, όμως, τη δυνατότητα συμμετοχής της ελληνικής πολιτείας και της ελληνικής κοινωνίας στον κεντρικό προβληματισμό που θα ανακύψει, βέβαια, ξανά στο μέλλον σε πλείστα άλλα θέματα πλην του ευρωστρατού. Ποια θα είναι π.χ. η θέση της Ελλάδας, όταν καθοριστεί συγκεκριμένο ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο ασφάλειας για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας ή για την προστασία του περιβάλλοντος, σε ένα εσωτερικό πολιτικό πλαίσιο που μονίμως αποκλίνει από τις κοινοτικές διαδικασίες;

Σημαντική για κάθε εθνική τοποθέτηση έναντι της ευρωπαϊκής εξωτερικής και πολιτικής ασφάλειας είναι σαφώς η έγκαιρη συνειδητοποίηση ότι η συγκρότηση αυτής της πολιτικής εξαρτάται άμεσα από το ρευστό διεθνές περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης, αλλά όχι μόνο από αυτό – εν είδει «αυτόματου πιλότου». Η αναβάθμιση πολιτικών-πολιτιστικών στοιχείων ως θεμελιακών όρων της έννοιας της ασφάλειας (εμφανής π.χ. στη διεύρυνση ή την περίφημη εξαγωγή του ευρωπαϊκού προτύπου οργάνωσης ως παράγοντα ασφάλειας) καθιστά την υπόθεση της ευρωπαϊκής ασφάλειας μια κατεξοχήν υπόθεση των πολιτών της Ευρώπης και μια κατεξοχήν δοκιμασία της συνέπειας των εθνικών πολιτικών με την ταυτότητα και τους στόχους των ευρωπαϊκών κοινωνιών.

Η συζήτηση για την ευρωπαϊκή ασφάλεια τείνει προς νέες κατευθύνσεις που διαβρώνουν την πρωτοκαθεδρία στρατιωτικών δομών, όχι μόνον γιατί οι σύγχρονες απειλές θεωρούνται γενικά λιγότερο ορατές, αλλά γιατί σε αυτή τη συζήτηση συναντώνται και, εν πολλοίς, συγκρούονται διαφορετικές αντιλήψεις γι' αυτό που οφείλει να είναι η Ευρώπη, πολύ δε περισσότερο για αυτά που οφείλει να υπερασπίζεται ή να απορρίπτει.